

20. Plesskaya E. G. Nemtsy Prichernomor'ya / E. G. Plesskaya. – Odessa: Astroprint, 2008. – 136 s.
21. Silskohospodarskyi soiziv hollandskykh vykhidtsiv na Ukraini (1921 – 1927 rr.): Zb. dokumentiv i materialiv. – K., 2000. – 339 s.
22. Ukrainske radianske suspiilstvo 30-kh rr. XX st.: narysy povsiakdennoho zhyttia: Kolektyvna monohrafiia / Vidp. red. S. V. Kulchytskyi. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. – 786 s.
23. Usna istoriia Holodomoru 1932-1933 rokiv u Pivnichnomu Pryazovi. Berdianskyi vymir / Uporiadnyky: I. I. Lyman, V. M. Konstantinova. – Zaporizhzhia: «AA Tendem», 2009. – 302 s.
24. *Fitspatrik Sh.* Stalinskie krestiane. Sotsialnaya istoriya Sovetskoy Rossii v 30-e gody: derevnia / Sheyla Fitspatrik. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSPEN), 2001. – 422 s.
25. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 20. – 165 ark.
26. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 80. – 145 ark.
27. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 81. – 81 ark.
28. TsDAVO Ukrainy. – F. 413. – Op. 1. – Spr. 561. – 177 ark.
29. *Shytiuk M. M.* Natsionalni menshyny URSS v 20 – 30-ti roky XX stolittia / M. M. Shytiuk, T. Yu. Ivanova. – Mykolaiv, 2010. – 176 s.
30. *Yakubova L.* Povsiakdenne zhyttia etnichnykh menshyn radianskoï Ukrainy u mizhvoennu dobu / L. Yakubova. – K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011. – 338 s.
31. *Yakubova L.* Protsesy maskunalizatsii ta emansypatsii yak viddzerkalennia systemnykh peretvoren u mariupolskyi hromadi 20-30-kh rr. XX st. / L. Yakubova // Ellinistychni studii. Zbirka spohadiv ta naukovykh prats pamiatii Natalii Oleksiivny Terentievoi / Vidp. red. O. P. Reient; Uporiadnyky: N. I. Batsak, V. V. Tomazov. – K.: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, 2010. – S. 221-247.

Гуменюк В. В.

Повседневная производственная деятельность национальных меньшинств сельской местности Юга Украины (1920 – 1930-е гг.)

Публикация посвящена повседневным практикам хозяйствования национальных меньшинств сельской местности Юга Украины, которые определяли их производственную деятельность в течение 1920 – 1930-х гг. Характеризуются особенности использования и обработки немцами, евреями, болгарями и греками южноукраинского региона собственных земельных наделов. Раскрывается роль скотоводства в повседневной жизни национальных меньшинств. Выясняется влияние политики коллективизации на трансформацию устоявшихся форм аграрной деятельности национальных меньшинств.

Ключевые слова: национальное меньшинство, Юг Украины, сельское хозяйство, коллективизация.

Humenyuk V. V.

The Casual Production Activities of National Minorities in the Rural Areas of the South of Ukraine (1920 – 1930s).

The publication is devoted to the daily practices of managing the national minorities in the rural area of the South of Ukraine, which determined their production activities during the 1920s-1930s. The peculiarities of the use and cultivation of their own land plots by the Germans, Jews, Bulgarians and Greeks in the South Ukrainian region are described. The role of cattle breeding in the everyday life of national minorities is revealed. The influence of the collectivization policy on the transformation of the established forms of agrarian activity of ethnic communities is revealed.

Key words: National minority, South of Ukraine, agriculture, collectivization.

УДК 94(477) «1920/1930»

М.А. ЖУРБА

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМУНІСТИЧНОГО
ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ І ГРОМАДСЬКІСТЬ УКРАЇНИ
(20-30-І РР. ХХ СТ.)**

На основі архівних джерел комплексно досліджується процес використання більшовицьким режимом ресурсу громадських об'єднань України для індоктринації ідеї пролетарського інтернаціоналізму в селянське середовище упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. Проаналізовано діалектику соціальної рефлексії сільської людної УСРР на події зарубіжного світі у форматі співпраці з прокомуністичними міжнародними об'єднаннями. З'ясовано дійсні обставини участі громадських об'єднань українського села в акції міжнародної пролетарської солідарності.

Ключові слова: інтернаціоналізм, комуністична індоктринація, громадські об'єднання, більшовицький режим, українське селянство.

Тривалий період в історіографії існувало переконання, що в Німеччині в 1923 році склалася революційна ситуація і відбулася революція. І лише через помилки в її технічній підготовці, опортунізм керівництва компартії Німеччини, зраду інтересів революції соціал-демократами німецький Жовтень не відбувся, а робітничий клас зазнав важкої поразки. На плечі німецьких трудящих в цей час справді лягли серйозні проблеми: безробіття, невпинна інфляція, ріст цін, виплати репарацій за статтями Версальського договору. Становище в країні ускладнювалось також в результаті сильних сепаратистських тенденцій на західних землях, піднесення фашистського руху, часті зміни центрального та земельних урядів. Проте революція не відбулася. В умовах спаду соціальної напруги, байдужості основної маси робітничого класу й невідповідності повстанців мала місце спроба перевороту бланкістського зразка. Надії керівництва ЦК РКП(б), що групувалися навколо групи вождів в особі І. Сталіна та Т. Зінов'єва, зорієнтованого на світову революцію, зазнали краху.

Радянська громадськість оплатила цю авантюру своїми засобами, ставши об'єктом більшовицької містифікації. 26 жовтня 1923 р. створюється Всеукраїнська комісія допомоги (далі – КВД) німецьким робітникам, до складу якої увійшли, разом із представниками ряду громадських організацій, член ВЦКНС П. Рикун і голова Укрбюро ЦК Всеробітземлісу К. Тараненко [1, арк. 145]. Комісія стала організуючим центром із надання допомоги пролетарям Німеччини у всеукраїнському масштабі, причому ВЦКНС було доручено очолити цю роботу на селі. Комісія розповсюдила відозву до незаможних організацій республіки, де розповідалося про тяжке становище робітників Рурської області і, у відповідності зі стратегією Комінтерну, тлумачилися німецькі події як важливий етап на шляху до перемоги світової революції. Водночас у дусі тодішнього антагонізму комуністів і соціал-демократів таврувалися «зрадницькі» дії соціал-демократичних вождів, які не підтримували цю стратегію. Відозва закликала «протиставити об'єднаним силам міжнародної буржуазії єдиний фронт робітників і селян, допомогти німецькому пролетаріату грішми й хлібом» [2, арк. 51]. У відповідному ключі проходили збори сільської громадськості. Єлисаветградський округовий з'їзд Робітземлісу записав 26 серпня 1923 р. в резолюції свого форуму: «З радістю констатуємо відбудову народного господарства в СРСР і з гіркою відзначаємо тяжкий стан пролетаріату Західної Європи. Нехай пам'ятає буржуазія, що за першим закликком західноєвропейського пролетаріату ми підємо зі зброєю в руках на захист робітничого класу» [3, арк. 80 зв.]. Делегати Херсонської округової конференції представників місцевих осередків Робітземлісу 25 жовтня 1923 р., обіцяючи німецьким пролетарям підтримку, висловили протест проти зрадницької ролі соціал-демократії й розгулу чорної чуми фашизму [4, арк. 175].

Регіональні комісії допомоги німецьким пролетарям за участю класових селянських спілок були створені в губернських, округових та районних центрах. В Полтавській губернії комнезами проводили роботу на основі плану, розробленого губкомісією незаможних селян, та у вигляді циркуляру 10 листопада 1923 р., розісланого усім округовим КНС. Циркуляр зобов'язував комнезами сприяти діяльності комісій допомоги німецьким пролетарям (здійснювати збір пожертв, вести роз'яснювальну роботу серед селянства тощо) [5, арк. 154]. Шполянський районний з'їзд комітетів взаємодопомоги Шевченківського округу 19 вересня 1923 р., заслухавши доповідь секретаря Володарського РПК про становище в Німеччині, прийняв рішення про проведення силами КВД роботи із залучення селянства до кампанії солідарності з німецькими пролетарями.

ЦК РКП(б) та її місцеві органи спрямовували громадські організації на подання німецькому пролетаріатові, поряд з моральною підтримкою, і матеріальної допомоги. У звіті про діяльність ЦК РКП(б) за липень-серпень 1923 р. вказувалося, що допомога німецьким робітникам стає все потрібнішою [6, с. 5]. Посилено проходила кампанія

допомоги в Чернігівській губернії. У Конотопській окрузі, за почином Парафіївського райкомнезаму, КНС на початку 1924 р. зібрали 39.154 крб. і 140 пудів хліба [7]. Президія ВЦРПС в серпні 1923 р. ухвалила рішення про передачу робітникам Рурської області 500 тис. пудів хліба [8, арк 80 зв.]. Зрозуміло, що збирати цей хліб потрібно було не на бруківці промислових центрів, а на селі. Члени Робітземлісу с. Хортиця Запорізької округи і Петрівського сільгоспу на Полтавщині відрахували німецьким пролетарям одноденний заробіток, працівники радгоспів Бахмацького району – по два фунти борошна від свого натурального пайка [9, арк. 80]. В Бородянському лісництві Київського округу силами членів Робітземлісу був влаштований 10 січня 1924 р. суботник на користь німецьких пролетарів [10, арк. 3]. Громадські організації селянства України допомагали також дітям німецьких робітників. На кошти, зібрані селянами республіки, українським відділенням Ліги допомоги дітям трудящих Німеччини, яка співпрацювала з МОДРОм, було закуплено три вагони хліба, укомплектовано 2 тис. посилок з різними продуктами та дитячим одягом [11]. Звернення й заклики радянської громадськості на тлі загострення господарсько-соціальної ситуації в Німеччині не залишалися безрезультатними. 16 вересня 1923 р. радикально налаштоване керівництво німецьких селянських спілок організувало чотири конференції дрібних орендарів і сільгоспробітників, учасники яких вимагали негайної конфіскації земель у поміщиків і передачі їх малозабезпеченим селянам та наймитам [12].

Кампанія зі збирання продовольства на користь німецького пролетаріату відбувалася в той час, коли ще не до кінця були заліковані рани, завдані селянству України голодомором. Влітку 1923 р. частина коштів, призначених для ліквідації наслідків голоду в Україні через ВЦКНС, переказувалася комісії з надання допомоги робітникам Рурської області при Південному бюро ВЦРПС [13, арк. 21]. До окремих членів класових селянських спілок, які не виявляли належної «інтернаціоналістської» свідомості, застосовувалися адміністративні заходи. На Херсонщині в Констянтинівському районі в серпні 1923 р. члени профспілки, які відмовлялися брати участь в діяльності місцевих комісій зі збору коштів для німецьких робітників, виключалися зі складу профспілки [14, арк. 78]. Під тиском профспілкових функціонерів кошти, що утворювалися за рахунок процентних відрахувань від зарплати працівників сільсько-господарських підприємств України на випадок конфлікту профспілок з адміністрацією, передавалися до комісії допомоги німецьким робітникам. Так, рішенням Харківського губуправління Робітземлісу від 24 червня 1924 р. увесь страйковий фонд губвідділу профспілки надсилався німецьким пролетарям, яким після придушення повстання було оголошено локаут. Під прикриттям пролетарської солідарності компартійний режим по суті обмежував можливості спротиву незадоволених його власного антиробітничою політикою в СРСР. Складалася справді парадоксальна ситуація, коли під гаслом підтримки робітничого визвольного руху за кордоном більшовицька влада придушувала його у своїй державі [15, арк. 168].

«Інтернаціоналістська» тактика застосовувалася у 1925 – 1926 рр. під час допомоги радянських громадських об'єднань потерпілому від неврожаю населенню західноукраїнських земель, які знаходилися у складі Польщі. 27 липня 1925 р. при товаристві Червоного Хреста УСРР було створено Комітет допомоги Західній Україні, який організував збір пожертв для потерпілих. У кінці червня 1925 р. з Радянської України у Західну Україну прибуло 20 вагонів зерна [16, с. 109]. Правління Червоного Хреста УСРР у серпні 1925 р. ухвалило збільшити допомогу селянству Західної України. З цією метою було створено спеціальну комісію, до складу якої, окрім працівників Червоного Хреста, входили представники профспілкових, кооперативних та інших громадських організацій. Комісія звернулася з відозвою до сільсько-людності республіки. В тексті відозви в «класовому аспекті» протиставлялися умови боротьби з голодом на Півдні України у 1921 – 1922 рр. та в Галичині. «В жорсток

роки голоду, – говорилося у відозві, – селянство Донеччини й Запоріжжя зверталось до всього радянського суспільства – селян і робітників Радянської України. Організована воля Радянської держави, її матеріальні ресурси, добровільні пожертви селян, робітників, решти України, кидалися на допомогу голодуючому селянству степу».

16 жовтня 1925 р. ЦКНС звернувся з товаришким листом до всіх організацій незаможного селянства. В ньому висловлювалася впевненість, що незаможники зможуть «братерським ставленням допомогти бідуючому населенню Галичини» [17, арк. 110]. Сільськими організаціями КНС і КВД проводився збір засобів по всій Україні. За підписаними листами щомісячно збиралися гроші і продовольство в Запорізькій, Полтавській, Миколаївській та інших округах [18, арк. 29 зв.]. Всього влітку 1926 р. комнезами і сільські товариства взаємодопомоги перерахували голодуючим 16 тис. крб. Кооперативні організації провели двотижневий збір пожертв під гаслом: «Громадянин, віддай сьогодні свої марки на користь голодного селянина Західної України!». Серед членів громадських об'єднань поширювалися періодичні видання з націнкою, виручені від продажу яких кошти (в сумі близько 6,5 тис. крб.), мали надходити до фонду допомоги голодуючим Галичини. Шляхом довільних пожертв був сформований і відправлений в Галичину вдруге великий транспорт з зерном від товариства Червоного Хреста [19, арк. 152].

7 червня 1926 р. польська окупаційна влада затримала на радянсько-польському кордоні 15 вагонів з ячменем, які переправляло Товариство Червоного Хреста УСРР у Західну Україну. Український Червоний Хрест звернувся до польського Червоного Хреста за допомогою. Заборону на радянський транспорт було знято, однак робилося попередження, що польський уряд більше не пропускатиме з Радянської України транспорт для голодуючих.

Допомога з боку громадськості УСРР Західній Україні планувалася у верхніх ешелонах компартійного керівництва, наперед визначалися її розміри. З квітня 1925 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення надіслати 20 вагонів хліба постраждалому населенню Галичини, отримавши попередній дозвіл на це в ЦК РКП(б) [20, арк. 53зв.]. Посилена увага верхівки партійно-радянського керівництва до польсько-радянських громадських контактів пояснювалася тим, що в планах керівництва ВКП(б) – КП(б)У Польща розглядалась як плацдарм комуністичної експансії на Захід. З цією метою в СРСР готувалися національні кадри комуністів з військовополонених та політ-емігрантів, у пропагандистських цілях на Житомирщині був створений польський національний Мархлевський район. Водночас всіляко інспірувалась й підтримувалась активність лівих сил у самій Польщі, заохочувалися солідарні дії української громадськості з польськими революційними колами.

Слід відзначити, що польські власті своїм господарюванням на «східних кресах» створили сприятливий ґрунт для пропаганди комуністичних ідей і симпатій до більшовицьких перетворень, що стало одним з суттєвих чинників революційних взаємин між громадськістю радянської України і Східної Галичини. Згідно з Ризьким договором від 18 березня 1921 р., польська держава окупувала етнічно-історичні українські землі – Галичину, Холмщину, Підляшшя, західну частину Волині і Полісся, які являли собою переважно аграрні території із селянським населенням. З перших років окупації вся система політичних і економічних заходів, щодо українського населення, переслідувала мету тотальної колонізації краю. У Східній Галичині були скасовані всі органи місцевого самоврядування. Було прийнято ряд аграрних законів, згідно з якими польський уряд намагався створити на українських землях армію озброєних селян-колоністів, спроможних виконувати функції каральних загонів щодо українського селянства. До середини 1921 р. колоністи захопили чверть усього земельного фонду. І це за умови, що 82 % населення Східної Галичини були зайняті у сільськогосподарському виробництві, страждаючи від безземелля та малоземелля [21,

с. 41-42]. Як і на початку 20-х років в радянській Україні, голод на теренах Східної Галичини був наслідком не лише несприятливих природних умов, але й результатом деструктивної політики влади. З іншого боку, запровадження політики непу, українізації в УСРР було контрастом у порівнянні з відвертими утисками українського населення в Польщі і викликало його тяжіння до радянської України, посилення радянофільських настроїв. Вони зміцніли в ході нової кампанії допомоги населенню західноукраїнських земель.

У 1927 р. Західну Україну спіткало нове лихо – сталася повінь ще більша, ніж у 1925 р. Наприкінці серпня, після тривалого дощу, всі річки Східної Галичини вийшли з берегів і затопили 24 південно-підгірські повіти. Діяльність робітничо-селянських комітетів допомоги, які діяли під егідою КПЗУ в Галичині, через відсутність коштів відігравала більш політичну, ніж практичну роль у наданні допомоги потерпілому від повені населенню. Польські власті питаннями допомоги фактично не займалися. Погляди постраждалого населення, яке потребувало допомоги, скеровувалися на Схід. І таку допомогу воно отримало. 24 вересня 1927 р. у Харкові відбулася нарада громадських профспілкових, кооперативних та інших організацій, присвячена справі допомоги потерпілим від повені. Секретар ВЦРПС від імені профспілкового руху України просив громадські організації негайно організувати допомогу. Представник ВЦКНС запевнив, що селянство України зробить все можливе, щоб допомогти населенню західноукраїнських земель. Нарада обрала Громадський всеукраїнський комітет допомоги людині Західної України, доручивши йому негайно розпочати діяльність у справі допомоги потерпілим [22]. Напередодні скликання наради 17 вересня 1927 р. політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення про розподіл коштів, що збираються в УСРР за «класовим принципом» через організований на західноукраїнських теренах під егідою КПЗУ Робітничо-селянський комітет [23, арк. 41]. Збір пожертв тривав до липня 1928 р. Комітет допомоги західноукраїнській людині зібрав понад 20 тис.крб.

Компартійний провід радянських громадських об'єднань ставив за мету не лише надати матеріальну допомогу потерпілому від повені населенню, але й взяти участь силами радянської громадськості у відбудові селянських господарств західноукраїнських земель, реалізуючи план дійової агітації за більшовицький варіант колективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Наляканий такою перспективою, польський уряд несподівано перервав цю роботу. Уже перші вагони з продовольством бути заарештовані з одночасною заборонаю подальшого ввезення хліба з СРСР. Тільки після звернення ЦК Червоного Хреста УСРР до Міжнародного комітету Червоного Хреста і до керівництва польського Червоного Хреста, уряд Пилсудського дозволив розподілити 40 вагонів збіжжя серед голодуючих, попередивши, що не допустить надалі руху радянських транспортів в Польщу [24, с. 3, 9]. В той час, коли громадськість республіки збирала пожертви на користь постраждалого від повені населення Західної України, компартійне керівництво виділяло значні суми на підтримку прокомуністичних сил в Польщі. У 1927 р. радянське представництво у Варшаві просило затвердити бюджет у сумі 168 тис. доларів США, з яких 42 тис. виділялося легально діючим сільробівським організаціям КПЗУ, а 6 тис. – на фінансування розкладницької роботи в середовищі, опозиційної радянському режиму, громадсько-політичної організації УНДО [25, с. 17].

Кошти, зібрані в результаті широко розрекламованої кампанії допомоги голодуючому населенню Галичини, не завжди доходили за призначенням, а використовувалися для підтримки прокомуністичних організацій на західноукраїнських землях. У зв'язку з відмовою польського уряду у видачі віз уповноваженим комісії з розподілу зібраних коштів на території Західної України, за рішенням політбюро ЦК КП(б)У від 30 березня 1928 р., Всеукраїнському комітету Червоного Хреста заборонялося розпо-

ряджатися коштами, зібраними для голодуючих. Водночас члену політбюро ЦК КП(б)У М. Скрипнику було доручено – під час перебування в Москві – домовитися з представниками компартії Польщі в Комінтерні про організацію розподілу цих коштів під контролем місцевих організацій КПЗУ серед сателітних їм громадських легальних структур, таких як «Сільроб» [26, арк. 71-72].

Початок 1930-х років увійшов в історію західноукраїнських земель як період масових виступів сільської людності проти окупаційного польського режиму. В 1930 р. на території Волинського, Львівського, Тернопільського та Станіславського воєводств відбулося понад 3 тис. антипольських політичних виступів селян, з яких понад 150 селянських заворушень супроводжувались сутичками з поліцією. Виступи західноукраїнського селянства призвели до жорстокої «пацифікації» – політики, спрямованої на придушення національно-визвольного руху за допомогою каральних заходів. Спеціальні загони поліції були кинуті, насамперед, в українські села. Було покалічено і закатовано тисячі людей, розграбовано сотні селянських садиб, знищено майно, реманент, худобу. Лише із січня по серпень 1931 р. за участь в національно-визвольному русі на Західній Україні було проведено 30 судових процесів, в ході яких було засуджено 239 чоловік, з яких 150 на 276 років ув'язнення.

Відгуком на польські події стала низка акцій в УСРР на підтримку репресованих в Західній Україні. Компартійне керівництво їх ініціювало, спрямовувало в русло відповідних громадських форм і витримувало в рамках пануючої більшовицької ідеології й пропаганди. Дію механізму організації акцій солідарності до певної міри розкриває резолюція, прийнята на засіданні політбюро ЦК КП(б)У ще 17 квітня 1925 р., з приводу проведення кампаній протесту проти репресій на західноукраїнських землях. Політбюро визнало необхідним «провести під керівництвом партії серед селянських мас збори й мітинги протесту з тим, щоб ініціатива виступів, влаштування мітингів, зборів походила від різних громадських об'єднань (профспілок, добровільних товариств), а не від партії і Радянської влади». Керівництву таких громадських центрів, як ВЦКНС та ЦК МОДРу було доручено звернутися з відозвою в періодичній пресі до селянства республіки з приводу репресій польських властей, узгодивши попередньо їх текст з агітпропом ЦК КП(б)У. Керівництво громадських організацій у своїх офіційних виступах зобов'язувалося дотримуватися тону офіційних повідомлень, опублікованих партійно-радянською пресою [27, арк. 62]. Перш ніж проводити кампанію на підтримку польських політв'язнів, ЦК МОДРу УСРР мусив одержати санкцію ЦК КП(б)У. Так, чергове звернення модрівського керівництва було розглянуто на засіданні секретаріату ЦК КП(б)У 18 квітня 1928 р., на якому ЦК МОДРу отримав дозвіл на проведення збору пожертв на користь політичних в'язнів Польщі під час святкування 1 травня.

А чотири місяці потому, згідно з рішенням секретаріату ЦК КП(б)У від 14 серпня 1928 р., ЦК МОДРу перерахував політв'язням Західної України 50 тис. крб. [28, арк. 43, 75].

Одним з проявів солідарності з населенням західноукраїнських земель була кампанія на захист 56 політв'язнів Луцької тюрми, звинувачених у комуністичній пропаганді та антиурядовій діяльності. Повсюди в селах республіки пройшли мітинги протесту за участю громадських об'єднань. У березні 1934 р. Всеукраїнський ЦК МОДРу звернувся до усіх місцевих організацій, пропонуючи розпочати негайну роботу з популяризації цієї кампанії серед колгоспників. Пропонувалося ширше розгорнути шефство над ув'язненими в Луцькій тюрмі, посилити виробничу активність. Шефи політв'язнених – члени сільгоспартії «Піонер» Чернігівської області – провели 1 травня 1934 р. суботник, який дав 1 тис. крб. Крім цього було засіяно 3,5 га на користь підшефних політв'язнів [29, с. 81].

Кампанія солідарності справила певний вплив на польські власті. Вироки учасникам Луцького процесу були зменшені – замість пожиттєвої каторги або 15-річного ув'язнення суд обмежився 3-8 роками ув'язнення для 45 підсудних. Своєрідною формою солідарності стало інтернаціональне змагання. Модрівські організації колгоспів змагалися за кращу допомогу політ'язненим капіталістичних тюрем. У березні 1934 р. Чернігівська обласна організація МОДР уклала договір про змагання з «Червоною допомогою» Польщі і надіслала 6 тис. крб. на користь «в'язнів капіталу» [30, арк. 19].

Революційні події в Східній Галичині та інших окупованих Польщею територіях використовувалися і для стимулювання участі селянства УСРР в господарсько-політичних кампаніях. Так, восени 1930 р., у зв'язку з кампанією протесту проти польського урядового терору на західноукраїнських землях, були створені «червоні» хлібні валки під гаслами: «Наша відповідь польській шляхті на терор над трудовим селянством Західної України». Понад 47 тис. пудів хліба привезли на зсипний пункт активісти новоініційованого руху в Христинівському районі Уманської округи. У Вовчанському районі на Харківщині були організовані дві районні валки, які дали 66 тис. пудів. Окрім того, додатково були організовані «червоні» валки окремими селами. Утворили червону валку й селяни Павлоградського району на Дніпропетровщині, зібравши 20 тис. пудів хліба. Внаслідок проведеної кампанії, значно підвищився відсоток виконання плану хлібозаготівель [31, арк. 24]. Таким чином, компартійне керівництво втілювало в життя принцип «єдності інтернаціональних завдань трудящих СРСР і зарубіжних країн у боротьбі за соціалізм».

Проте, незважаючи на масовану більшовицьку пропаганду переваг соціалістичного ладу і перманентні кампанії на підтримку знедоленого люду західноукраїнських земель, у значної частини селянства України складалося цілком адекватне дійсності уявлення про становище селян в СРСР та капіталістичних країнах. Свідченням цього є дописи сільських кореспондентів до редакції газети «Вісті ВУЦВК». В одному з листів, надісланому Г. Козаченком від імені громадськості с. Березнеговатка Солонянського району Дніпропетровської області в березні 1932 р., говорилося: «Буває і за кордоном селяни голодують, а діти з голоду пухнуть і у нас теж саме – за кордоном буржуї панують, а у нас партійці жирують, селян примушують терпіти труднощі, голодних і обірваних примушують працювати» [32, арк. 11]. В іншому листі, від мешканців с. Ярославки Ружинського району Київської області з приводу надрукованої у «Вістях ВУЦВК» статті «Закарпатська Україна» про голод на західноукраїнських землях, наводилися факти злочинних хлібозаготівель в УСРР, як поставили її сільське населення на межу голодної смерті. «Хто вам повірить, що за кордоном є голод десь у світі, крім раніше квітучої, а тепер нещасної України й Росії? – писав селянський кореспондент, звертаючись до партійно-радянського керівництва республіки. – Загляньте по своїх селах, що там робиться, як там нещасний народ мучиться. Ви вириваєте у свого народу останній шматок хліба і все вивозите за кордон, годуючи найкращими продуктами закордонну буржуазію, а робочі закордонних дурите, кажучи, що у нас лишок».

Стосовно лівозорієнтованих громадсько-політичних сил Польщі, на підтримку яких проводилися масштабні інтернаціональні акції за участю організованого селянства УСРР, в їх долі уже через три роки після описаних подій відбувся трагічний злам. Слухняне Сталіну керівництво виконкому Комінтерну, сфабрикувавши версію про засміченість компартії Польщі агентами польської охоранки, вдалося до її розпуску. Разом з нею була розформована і КПЗУ.

В результаті більшість комуністів потрапили до сталінських таборів. Тим самим перекреслювалася важлива сторінка національно-визвольної боротьби на

теренах Західної України, завдався дошкульний удар по зв'язкам громадських організацій радянської України та Польщі [33, с. 26].

Організоване селянство України неодноразово брало участь у міжнародному русі підтримки національно-визвольної та революційної боротьби в Китаї. У вересні 1924 р., коли над Китаєм нависла загроза іноземної інтервенції, Укрбюро ВЦРПС прийняло рішення про створення в Україні товариства «Руки геть від Китаю!».

Воно мало стати центром, який мобілізував би громадську думку на допомогу китайським революціонерам. Для надання товариству характеру масової організації, було прийняте рішення про колективний вступ до нього селянських громадських об'єднань. На селі осередки товариства створювалися з ініціативи партійних організацій, силами класових селянських спілок. Наприклад, на Лебединській районній конференції Робітземлісу в Чернігівській окрузі, після доповіді секретаря райпарткому І. Шумеля, було прийняте рішення про створення місцевого товариства «Руки геть від Китаю!». Осередки товариства на селі зобов'язувалися знайомити своїх членів з географією, історією, культурою Китаю, поширювати літературу з цієї тематики. Робітземліс і комнезами через міжнародні організації Профінтерну та Селянського Інтернаціоналу сприяли популяризації цілей товариства за кордоном [34, арк. 90]. Товариство «Руки геть від Китаю!» підняло питання про надання медико-санітарної допомоги населенню китайських провінцій, охоплених громадянською війною, шляхом надсилання туди медперсоналу під прапором Червоного Хреста.

Взявши на себе головну частину фінансування цієї акції, радянський уряд використав червонохресні організації для підтримки революційного крила китайського національно-визвольного руху [35, арк. 175]. Керівництво селянських організацій закликала сільську людність республіки до матеріальної підтримки революційного Китаю.

В окремих випадках прагнення підтримати китайську революцію набувало з боку незаможників «екстремальних» форм. В ряді сіл Комінтернівського району Одеської округи комнезамівці з числа демобілізованих червоноармійців з'являлися в райвоєнкоматі з метою запису добровольцями до китайської революційної армії [36, арк. 43].

Основна ж маса селянства вважала небажаним втручанням СРСР в міжнародні конфлікти, передбачаючи загрозу нової війни. В Липецькому районі Харківської округи як біднота, так і середняки, у зв'язку з подіями в Китаї заявляли: «Війна для нас небажана, так як вона нічого доброго не принесе, а лише розорить селян ще більше». Частина селян розглядала перемогу контрреволюційних сил у Китаї, як переддень падіння більшовицького режиму в СРСР.

В окремих випадках селяни вимагали від сільрад видачі їм довідок про кількість відібраної у них під час розкуркулення землі, оскільки вважали, що після падіння радянської влади, вся земля знову буде належати колишнім господарям. В Ірківському районі Кременчуцької округи в квітні 1927 р. заможний селянин К. Тараненко – під впливом повідомлення про переворот Чан-Кайші в Шанхаї – переконував односельців у необхідності отримати довідки про конфісковану у них землю та суму податків, оскільки це забезпечить повернення відібраного більшовиками майна. В результаті, частина селян з'явилася до сільрад і вимагала видачі названих довідок. В окремих випадках, під впливом розмов про можливу війну західних держав проти СРСР, внаслідок втручання останнього в китайські події, відзначалися факти виходу селян з організацій КНС, як це було, наприклад, в с. Волобуєвка Савинського району Ізюмської округи навесні 1927 р. Під впливом звісток про громадянську війну в Китаї навесні 1927 р., загострювалися міжетнічні суперечності в республіці. Так, в с. Галаганівка Снігірівського району Херсонської округи, з огляду на існуючий антагонізм між місцевим українським селянством і

євреями-переселенцями, яким по лінії ТЗЕТу був переданий місцевий земельний держфонд, відзначалися розмови зовсім не «інтернаціонального» змісту. Селянин І. Коцогуб з приводу китайських подій, які загострили відносини СРСР з зарубіжними країнами, заявив: «Тільки почнеться війна, то ми, в першу чергу, підемо на єгипетських козаків (євреїв-переселенців) і будемо з ними воювати, а потім підемо й далі».

Зазвичай скликалися збори сільської громадськості з метою спростування інформації про більшовицькі репресії в Україні. Такі збори були скликані в с. Сартана Маріупольської округи 19 липня 1928 р. спеціально для висловлення протесту проти «хибних чуток» щодо трагічного становища греків в УССР. В підготовленій заздалегідь резолюції було зазначено, що лише завдяки політиці радянської влади колонії греків звільнилися від азіатської системи ведення господарства і переходять на культурні методи господарювання через кооперування та колективізацію. А єдиний шлях свободи рівності й розквіту справжньої національної культури – це диктатура пролетаріату. Водночас окрема стаття резолюції засвідчувала, що «об'єднані збори організацій греків протестують проти білого терору фашистського уряду Греції, який виливається в масове знищення й розстріли робітників та селян!». Політичні події за червоним кордоном використовувалися компартійним керівництвом як засіб додаткового викачування коштів з села на мілітарні потреби. Для цього ініціювалися необхідні рішення з боку керівництва громадських об'єднань з перекладанням на нього організаційних «турбот» щодо їх реалізації. Типовим є звернення президії ЦП УЧХ до всіх ланок керівництва червонохресними організаціями України, РРФСР та інших республік у зв'язку з черговим радянсько-китайським інцидентом на китайсько-східній залізниці (КСЗ) від 26 серпня 1929 р., в якому говорилося: «Ми, добровільна радянська громадська організація – товариство Червоного Хреста і Червоного Напівмісяця, – протягом 12 років під керівництвом Комуністичної партії допомагаємо Радянському уряду у боротьбі з контрреволюцією, голодом, епідеміями, сприяючи піднесенню добробуту нашої країни. Вітаємо створення Радянським урядом Далекосхідної армії – захисниці батьківщини пролетарів і трудящих усього світу. Не тільки словами повинні ми відгукнутися на військову небезпеку: оборона вимагає матеріальних засобів країни, яка будує соціалізм». Члени ЦК УЧХ повідомляли про відрахування на будівництво санітарних аеропланів і поїздів по 10 крб. та закликали всіх членів товариства в СРСР наслідувати їх приклад [37, арк. 65, 66]. Другий з'їзд уповноважених сільськогосподарської кооперації в липні 1929 р. у зв'язку з інцидентами на Китайсько-Східній залізниці теж ухвалив рішення про відрахування коштів на будівництво двох літаків. А вже 8 вересня 1929 р. на Харківському аеродромі відбулася передача Тсоавіахіму одного з цих літаків під назвою «Добробут». Водночас відбулася передача ще двох літаків ім. «Харківської міськради» та «Українбанку», теж збудованих на кошти селянської кооперації [38, с. 54]. На 1 жовтня 1930 р. для будівництва літака українським товариством «Геть неписьменність» було зібрано 8669 крб. [39, арк. 113]

Для упередження «інтервенціоністських замірів імперіалізму» на базі Автодору України в 1931 р. було засновано фонд моторизації прикордонних частини державного політичного управління, до якого надійшло 5.300 тис. крб. (замість запланованих 3.300 тис.). Для перетворення цієї акції в постійне «шефство» радянської громадськості над прикордонними військами ДПУ президія Центроради Автодору УСРР розгорнула кампанію зі створення мережі автодорівських технічно-мілітарних гуртків при правліннях колгоспів та громадських організацій на селі. До 1 червня 1933 р. планувалося створити 14 тис. таких автодорівських гуртків [40, арк. 12].

Ще в липні 1927 р. польбюро ЦК ВКП(б) запропонувало усім республіканським польбюро, спільно з організаціями Тсоавіахіму, негайно розпочати збір коштів серед поляків СРСР на будівництво танкової колони ім. Ф. Держинського. В Україні

для надання кампанії вигляду ініціативи, був використаний мітинг трудящих м. Києва з приводу вбивства у Варшаві радянського посла П. Войкова. Збір коштів супроводжувався широкою агітаційно-пропагандистською кампанією, яка, згідно з інструкціями польбюро ЦК ВКП(б), була підпорядкована викриттю польських урядових кіл як агентів англійського імперіалізму та виявленню зв'язку між урядом Пілсудського і контрреволюційними організаціями Петлюри, Балаховича та вигнаними з України й Білорусії польськими поміщиками [41, арк. 44]. У Москві діяла центральна комісія, а в республіканському масштабі України, на базі Тсоавіахіму, – округові та районні комітети, в селах – призначені комосередками, уповноважені у справах агітації й збору коштів. Попередньо була визначена сума збору в 18 тис. крб., з якої на Украшу припадало близько 8 тисяч. Для запобігання звичайному у таких випадках «використанню коштів не за цільовим призначенням», було встановлено жорсткий контроль за перебігом кампанії. До весни 1932 р. в Україні було зібрано близько 7 тис. крб., на які і був збудований перший танк колони ім. Держинського. 26 травня делегація від польської меншини в УСРР, у складі якої були активісти сільських організацій Тсоавіахіму – І. Якимович з Київщини і Й. Томусяк з Проскурівщини, прибула до Москви, де взяла участь у церемонії передачі танка Червоній Армії.

Громадська ініціатива під час означених кампаній жорстко контролювалась механізмом управлінської вертикалі. Так, завдяки її зусиллям, від профспілки сільгоспспіробітників України на жовтень 1929 р. надійшло близько 100 тис. крб. на оборонні потреби. Найбільшу суму переказали сільгоспробітники Харківщини – 20 тис. крб. До ряду профспілкових організацій Артемівської, Дніпропетровської, Запорізької, Проскурівської та інших округ вживалися, заходи адміністративного тиску через мережу спеціально створених оргкомітетів та ревізійних комісій [42, с. 44].

Компартійне керівництво цікавив не лише пропагандистський ефект «оборонних» кампаній, але й матеріальні результати. Воно було стурбоване тим, що певна частина районних комітетів Червоного Хреста проводила кампанію засівання «гектарів самооборони» відверто канцелярсько-бюрократичним способом – обмежувались розсипкою обіжників на місця або намагалася силами активістів і коштом райкомів засіяти та зібрати урожай, звітуючи перед партійними органами про масове і успішне проведення кампанії. В результаті, окремі комітети зрозуміли цю кампанію «на кшталт боротьби з якоюсь пошестю». Питання про «га самооборони» пророблялися на розширених зборах червонохресних та інших сільських громадських організацій. У план роботи кожного районного й низового комітету Червоного Хреста вносився пункт про обов'язковий засів в колгоспах, радгоспах та МТС певної кількості оборонних гектарів. Застосовувалися методи змагання між районами та окремими комітетами Червоного Хреста. Якщо у 1931 р. по Україні було засіяно 1813 га, то 1932 рік мав дати 4 тис. га самооборони. Вже за відомостями на січень 1932 р. по 16 районах було засіяно 421 га. Особливо відзначився Селідівський райкомітет, який засіяв 50 га. Кампанія проводилася в умовах нагнітання воєнної істерії. «Ніколи не забуваємо, що в умовах загостреної класової боротьби, в умовах нечуваної кризи в капіталістичних країнах, загроза нападу на нас збільшується», – писав журнал «Червоний Хрест» на початку 1932 р. [43, с. 1]

Члени громадських об'єднань, насамперед, комнезамів, одержуючи політичні привілеї і господарські пільги, підтримували такі кампанії, як проведення «тижневої оборони» у зв'язку із загостренням відносин СРСР з капіталістичним світом, вбачаючи в них необхідну умову зміцнення існуючого режиму. Власники рентабельних господарств, які були обмежені в громадянських правах і водночас несли на собі основний тягар податкової політики, ставилися до таких кампаній різко негативно. Вони нерідко відмовлялися від відрахувань і заявляли, що «будівництво аеропланів – справа державна, якій селянство сплачує податки, а так звані добровільні пожертви –

це здирство. В окремих випадках слушність цих аргументів визнавали і незаможні верстви села. Так, в с. Стольному Березнянського району Чернігівської округи збори сільської громадськості, які відбулися 20 серпня 1927 р., під впливом агітації заможних селян, висловилися проти проведення «тижня оборони» [44, арк. 270].

Як свідчать матеріали інформаційних спецзведень про політичне становище на селі, зовнішньополітичний курс більшовиків, здебільшого, підтримували «соціально-близькі» прошарки села – люмпенізована біднота, наймити, частина незаможників. Водночас заможне селянство й більшість середняків знаходилися в пасивній опозиції до зовнішньополітичних акцій компартійного режиму, сподіваючись, що міжнародні конфлікти за участю СРСР приведуть до падіння радянської влади. Із зафіксованих ДПУ за період з 15 червня по 1 липня 1927 р. 379 випадків так званих «пораженських» настроїв, 274 припадало на заможних, 35 – на середняків. Побіжно було відзначено 33 випадки погроз на адресу членів партії та комнезамів у зв'язку із загостренням міжнародного становища. У с. Гречани Проскурівської округи заможний селянин І. Калогур заявив: «Нехай тільки розпочнеться війна, я розраховуюсь з комнезамами». Водночас вбивство у Варшаві радянського посла Войкова і розрив дипломатичних відносин з Англією, викликав ряд заяв незаможників про те, що радянська влада може розраховувати на їх підтримку у міжнародних справах.

Слід зазначити, що спроби компартійно-радянського керівництва нормалізувати відносини з капіталістичним світом, через повернення боргів царського та Тимчасового уряду, викликали тривогу серед селянства України, щоправда, з різних причин. Найбільш болісно зустріли звістку про можливу виплату дожовтневих боргів середняки, справедливо передбачаючи, що головний тягар з погашення цих зобов'язань, разом з нечисленним заможним прошарком, ляже на їхні плечі. У зведенні інформаційного відділу ДПУ за жовтень 1927 р. відзначалося, що виплата царських боргів іноземним кредиторам для середнього селянства є «шкурним питанням». Ці наміри викликали занепокоєння і серед незаможників, які побоювалися погіршення економічного стану в республіці у зв'язку із збільшенням суми податків і зменшенням господарських пільг, якими користувалася ця категорія сільського населення. Учасники з'їзду КНС Новоекономічного району Артемівської округи заявили: «Виплата 22 млн. карбованців Франції – це крок неправильний ... не потрібно боятися війни, ми бачимо, що за нами всі трудящі». Практично кожна акція солідарності громадських об'єднань України із зарубіжним пролетаріатом, поряд з її конкретно-цільовою спрямованістю, слугувала демонстрацією лояльності селянства до внутрішньої соціально-економічної політики більшовицького режиму та його зовнішньополітичного курсу, орієнтованого на світову революцію. Так, делегатські збори червонохресних курсів сестер запасу Сумської округи, засудивши розправу поліції з учасниками першотравневих демонстрацій 1929 р. в Німеччині, водночас закликали трудящих СРСР «ще тісніше згуртуватись навколо ВКП(б) для подальшої боротьби за комунізм» і надати їй підтримку в боротьбі «за міжнародну революцію, за остаточну перемогу над капіталом» [45, с. 12]. Відгуки селянства на міжнародні події, що мали засвідчувати волевиявлення сільської громадськості, пересічно виконували камуфлюючу роль щодо репресій в СРСР – «батьківщини всіх трудящих». Восени 1933 року, коли українське село стояло на порозі голодомору, який забрав життя мільйонів селян, керівництво Червоного Хреста УСРР, не обмовившись і словом про трагічні події в Україні, через свій друкований орган – журнал «Червоний Хрест» – в рубриці «По той бік радянських кордонів» цинічно вболівало за долю китайських селян, розповідаючи про жахи голодної смерті, людоїдства як результат безжалюї податкової системи правлячої в Китаї військової кліки та хазяйнування міжнародного імперіалізму [46, с. 12]. Формалізм, казенщина відштовхували селян від чергових акцій солідарності, приурочених до визначних дат революційного календаря. Інформація про відгуки в селах республіки на міжнародні події, що надходили з

округів під час ознаменування жовтневих ювілеїв, які до 1936 р. святкувалися як дні світової революції, свідчила про аполітичність значної частини селянства, скептичне ставлення до революційних свят. Так, представники громадськості с. Троїцького Куп'янської округи заявили райуповноваженому, який прибув у село для організації урочистостей у зв'язку з 9-ю річницею Жовтня: «Що нам робити на святі, ми уже напам'ять знаємо, що нам будуть говорити!».

В с. Глибочек Троянівського району на зборах, присвячених річниці Жовтневої революції, були присутні всього декілька місцевих жителів. Збори проігнорував у повному складі навіть місцевий комнезам на чолі зі своїм головою І. Величком. У с. Броварки Градижинського району всі селяни були 7 листопада на церковній службі, а на мітинг, присвячений річниці Жовтня, не з'явився ніхто [47, арк. 128]. Селянство, не дивлячись на посилену інтернаціональну пропаганду, досить індиферентно ставилося до міжнародних подій. Навіть сільські активісти не дуже переймалися їх суттю. Так, у 1935 р., на запитання інструктора ЦК КП(б)У до голови одного з колгоспів єврейського Сталіндорфського району Й. Шеймана, що він знає про події в Палестині, той сакраментально відповів: «Б'ють як завжди євреїв!».

Світова економічна криза 1929-1933 років не була химерою. Вона глибоко вразила капіталістичне суспільство, завдавши нищівного удару промислового комплексу, кредитно-банківській системі, сільському господарству. Велетенських розмірів досягло безробіття, яке охопило в провідних капіталістичних державах від 10 до 20 відсотків загальної кількості робітничого класу. За приблизними даними на початку 1932 р.у у світі нараховувалося понад 26, а в 1935 р. – близько 20 мільйонів безробітних. Всеохоплюючий економічний занепад призвів до масового розорення сотень тисяч селян, дрібних власників, ремісників. Різко погіршало становище соціально незахищених і мало захищених верств населення, зросла питома вага декласованих елементів, які опинилися на узбіччі суспільного поступу. Справедливе обурення населення умовами життя призводило до наростання антикапіталістичних настроїв не лише в середовищі пролетарських та напівпролетарських верств, але й в значній частині середнього класу, зі схильністю до сприйняття ідей радикальних соціальних перетворень.

На відміну від 1920-х років, у наступний період до Другої світової війни загальна кількість міжнародних акцій солідарності, в яких брали участь селянські громадські об'єднання, значно зменшилася, хоча окремі з них за своїми масштабами перевершували основну масу кампаній попередніх років. Особливе місце серед них займали кампанії проти нацистського геноциду в Німеччині, в підтримку антифашистських виступів австрійського пролетаріату, на захист Г. Димитрова, звільнення Е. Тельмана тощо. В умовах приходу до влади фашистів у Німеччині, активізації фашистських і напівфашистських сил в Болгарії, Австрії, Польщі, Румунії, найважливішим завданням комуністичного руху стає боротьба проти фашизму на основі єдності дій не лише пролетаріату, але й усіх демократичних сил, включаючи селянські організації, об'єднання їх зусиль в єдиний антифашистський фронт. Враховуючи це, керівництво Комінтерну рекомендувало компартіям ширше залучати до участі в кампаніях солідарності не тільки пролетарські організації, забезпечуючи чітку координацію їх зусиль. Однією з визначних кампаній солідарності цього періоду за участю селянства України була серія антифашистських акцій в підтримку пролетаріату Австрії.

Прихід фашизму до влади в Німеччині активізував реакційні сили в Австрії, націонал-соціалістична партія якої була філією гітлерівської партії. Уряд Дольфуса, розпустивши в березні 1933 р. парламент, розпочав планомірний наступ на демократичні свободи, оголосивши поза законом не лише компартію, але й практично всі масові організації, з якими традиційно солідаризувалися радянські громадські

об'єднання. За цих умов, виконуючи інструкцію керівництва Комінтерну, компартія Австрії висунула лівоекстремістське гасло збройного повстання з метою встановлення влади комуністів. Непідготовленість збройного виступу, авантюристична тактика компартії, призвели до його розгрому й розгортання масових репресій проти опозиційних режимів сил. Спровокувавши повстання, Комінтерн після його поразки закликав до солідарності з австрійськими робітниками. В Україні, як і в інших радянських республіках, обкоми й райкоми КП(б)У приймали постанови про збирання коштів у фонд їх підтримки. Збори сільських громадських об'єднань Київщини, Чернігівщини, Полтавщини та інших областей приймали резолюції протесту проти фашистського терору, звернення до австрійських революціонерів. Колгоспники Васковецького колгоспу «Червоний хлібороб», Бехівського колгоспу ім. Петровського, робітники колгоспу «Червона зірка» Коростенського району Житомирської області прийняли рішення збільшити засів модрівських га [48, с. 56]. Напередодні 18 березня 1934 р. всеукраїнський ЦК МОДРу закликав модрівські організації в кожному колгоспі й радгоспі органів зовувати нові ударні бригади МОДРу, названі ім'ям австрійських революціонерів. У цей важкий для України час, коли республіка ледь відходила від жахливого голодомору, селянство УСРР вносило свою частку до фонду підтримки жертв фашизму в Австрії, збираючи кошти за підписним листом, організуючи інтернаціональні суботники й недільники. Всього населенням України було зібрано й передано через МОДР австрійським пролетарям 350 тис. крб. [49, с. 37]

Потужним був рух солідарності з болгарськими революціонерами Г. Димитровим, Б. Поповим, В. Таневим, звинуваченими в підпалі рейхстагу, лідером німецьких комуністів Е. Тельманом. Модрівці Чехоградської сільради Мелітопольського району на Дніпропетровщині в жовтні 1934 р. влаштували показовий мітинг-протест проти суду над Тельманом [50, с. 20]. Димитров та його товариші зараховувалися почесними членами бригад, з нарахуванням їм трудовнів, вартість яких у грошовій формі переводилася згодом у фонд допомоги в'язням фашизму. В 44 колгоспах Молочанського району Запорізької області Димитров і Тельман були обрані почесними колгоспниками, де їм було нараховано 14.555 трудовнів [51, арк. 45-60]. Проте, поступово кампанії солідарності з німецькими антифашистами втрачали широту і бойовитість, перетворюючись у малоефективну, а часом, формальну акцію. Та інакше не могло й бути. Адже, не дивлячись на масовість і тривалість, участь у них значної кількості різноманітних громадських об'єднань, вони, зрештою, не давали бажаного ефекту, адже саме моральна атмосфера у Німеччині та інших сателітних їй державах була такою, що на гуманістичні вимоги світової громадськості тут вже майже ніхто не реагував. Це зумовлювалося також зростаючим прагненням Сталіна налагодити дружні зв'язки з гітлерівським режимом, трагічними подіями в СРСР, викликаними сталінським свавіллям, політичними репресіями, масштаби яких виявилися не меншими, ніж у країнах з фашистськими режимами.

Справедливо відзначаючи значення участі селянських організацій України в кампаніях міжнародної пролетарської солідарності для спротиву реакційній політиці урядових кіл в країнах зарубіжжя та для налагодження дружніх відносин між народами, слід пам'ятати, що в цей же час на «батьківщині всіх трудящих» виростав розлогий страйковий рух. В радянській історіографії сором'язливо замовчувалися факти страйкової боротьби трудового люду в СРСР, а придушення її камуфлювалося цинічними висловлюваннями про необхідність викорінення в середовищі радянського робітничого класу «контрреволюційної антинародної агентури». Насправді, за умов, коли тотальне втручання держави в господарську діяльність усувало всі важелі обмеження державної експлуатації, а одержавлені профспілки не захищали інтересів трудящих, останні, незважаючи на жорстокі обмеження, наважувалися відстоювати свої інтереси шляхом економічної боротьби. За довідками комісії ЦК РКП(б) і ВЦРПС за дев'ять місяців 1923 р. тільки в Донбасі відбулося 120 волинок і страйків. Через:

невиплату заробітної плати, погані житлові умови та недоброякісне харчування робітників в 1924 р. хвиля страйків прокотилася по підприємствах сільської місцевості. Страйковий настрій охопив економію цукрових заводів Зінов'євського та Бердичівського округів. Намагання селян захопити державні цукрові плантації мало місце в Сабліно-Знаменському цукровому заводі Катеринославської губернії. Гостре невдоволення умовами життя висловлювали робітники сільськогосподарських економій Київської, Подільської, Полтавської губерній. В липні 1926 р. відбулися страйки в радгоспах цукроварень Прилуцького району, які згідно з довідкою інформвідділу ЦК КП(б)У були зумовлені «неправильним розумінням способів переведення режиму економії з боку адміністрації, низьким рівнем зарплати та її несвоєчасністю». Одночасно, за даними офіційної статистики, у травні-липні 1926 р. страйкували робітники 229 промислових підприємств УСРР [52, с. 12, 14]. Придушуючи справедливий опір трудящих України, судові органи намагалися надати ухваленим страйкарями вирокам видимість захисту інтересів «диктатури пролетаріату». І мова йде не про лиховісний 1937 рік – час тотального терору з усталеною системою концтаборів і цілеспрямованого полювання на «ворогів народу», а про період розгортання нової економічної політики в умовах відносно лібералізації радянського режиму.

Залучення сільської громадськості до кампанії міжнародної пролетарської солідарності супроводжувалося посиленою ідеологічною обробкою селянства. В постанові ЦК КП(б)У «Про масову роботу профспілок, МОДРУ, комсомолу та інших організацій в інтернаціональному вихованні», прийнятій в квітні 1931 р., наголошувалося, що змістом усієї масової інтернаціональної роботи в середовищі колгоспного селянства повинно стати «систематичне висвітлення умов життя й боротьби пролетаріату Заходу та народів Сходу» [53, с. 56, 57]. В усній офіційній пропаганді, на сторінках періодичних видань, зображувалася важка доля зарубіжних трудящих, таврувалася «звіряча імперіалістична буржуазія». Визначаючи гуманістичний сенс викриття репресій за червоним кордоном, слід зазначити, що з боку компартійної еліти ці акції мали відверто фарисейський характер. Буржуазний терор був блідою тінню тотальних репресій в ході більшовицького експерименту, левова пайка жертв якого припала на селянство. Якщо згідно з даними радянської статистики число жертв буржуазного правосуддя за період з 1925 по 1931 рік склало 3.248.784 осіб, то на «батьківщині усіх трудящих» під час штучно організованого голодомору 1933 р. загинуло лише в Україні до 8 млн. чоловік [54, арк. 4]. Характеризуючи попередній період комуністичної диктатури в Україні, часопис західноукраїнських націонал-демократів газета «Діло» справедливо відзначала, що більшовицька політика толерування національних форм і нищення національного змісту призвела до того, що було «вистріляно та винищено голодом, недугами, в'язницями та засланнями більше люду, ніж в Європі припадає пересічно безробітних» на відповідну кількість населення [55]. Масові репресії проти селянства визначалися доктринальними засадами більшовизму. Більшовики ідентифікували себе з робітничим класом, який ґрунтується на позитивних засадах, оголосивши протилежний йому клас селянства негативним в своїй суті. Йшлося не про конкретні провини конкретної особи з ворожого класу, а про збірну відповідальність усіх його представників, які прирікалися на знищення. Справжнім геноцидом проти селян України обернулася примусова комунізація селянських господарств та супровідна їй горезвісна політика ліквідації куркульства як класу. Солженіцин пише, що тайга проковтнула потік з дванадцяти чи п'ятнадцяти мільйонів селян, з яких не менше половини були українцями [56, с. 248, 249]. Репресії в їх крайніх виявах перетворювалися на «планову галузь» радянської дійсності. Наказом по НКВС СРСР від 30 липня 1937 р. встановлювався ліміт на 258.950 осіб, які підлягали репресіям через розстріл і ув'язнення в концентраційних таборах терміном в 10 років. Рознарядка була спущена в усі республіки, краї і області. При цьому Україні норми на арешт і заслання зусиллями

наркома внутрішніх справ Леплевського в 1937 році збільшили з 28.800 до 63.950 чол. Насправді було репресовано до 160 тис. чол. [57, с. 25].

Як бачимо, компартійно-радянське керівництво спрямовувало відгуки сільської громадськості на події міжнародного життя в площину акцій інтернаціональної революційної солідарності, які здійснювалися, насамперед, під егідою Міжнародної організації допомоги революціонерам. Сільські модрівські організації вели цілеспрямовану роботу з надання підтримки зарубіжним революціонерам, використовуючи широкий спектр засобів.

Окрім вступних і членських внесків, широко практикувалися грошові й натуральні пожертви, лотереї, вистави, суботники і недільники, збори від яких надходили до каси МОДРу. Поряд з цими загальнопоширеними в республіці формами участі громадських об'єднань в кампаніях солідарності на селі, практикувалися такі специфічні види допомоги «борцям революції», як засівання на їх користь інтернаціональних гектарів, зарахування видатних діячів міжнародного робітничого руху бригадами, головами колгоспів і радгоспів. Поширеною була практика цільових кампаній солідарності з революційними виступами в окремих капіталістичних країнах – Німеччині, Болгарії, Китаї. Особливо заохочувалися взаємини по лінії революційних зв'язків між громадськістю УСРР та західноукраїнських земель у складі Польщі. У компартійній верхівки СРСР були свої імперські заміри, які передбачали не лише повернення західноукраїнських земель, але й встановлення більшовицького режиму на корінних польських територіях, що перетворювало б їх з «санітарного кордону на комуністичний коридор», через який відбувалося б подальше поширення більшовизму на Захід.

Долучаючись до шляхетної справи взаємодопомоги людей праці в часи соціальних випробувань, селянство України йшло на значні жертви. Інтернаціональні кампанії, які проводилися у період, коли сільська людність республіки сама переживала лихоліття неврожаю та голоду, перетворювалися для неї у додаткову повинність. Водночас вони слугували своєрідним тестом на політичну благонадійність.

Революційні події за кордоном використовувалися і для стимулювання участі селянства в соціально-мобілізаційних господарсько-політичних кампаніях, були засобом викачування коштів на мілітарні потреби. У 1930-і роки кампанії солідарності за участю сільської громадськості зазнали корінних деформацій внаслідок репресивного відверто імперського зовнішньополітичного курсу Сталіна та втратили колишню ефективність.

1. ЦДАВО України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 139.
2. ДАРФ. – Ф. 5451. – Оп. 7. – Спр. 64.
3. Кіровоградський облдержархів. – Ф. 2332. – Оп. 1. – Спр. 6.
4. Херсонський облдержархів. – Ф. 622. – Оп. 1. – Спр. 60.
5. Полтавський облдержархів. – Ф. 3137. – Оп. 1. – Спр. 1.
6. Известия ЦК РКП(б). – 1923. – № 7-8.
7. Селянське життя. – 1923. – 24 жовтня.
8. Кіровоградський облдержархів. – Ф. 2332. – Оп. 1. – Спр. 6.
9. Запорізький облдержархів. – Ф. 591. – Оп. 1. – Спр. 7.
10. Київський облдержархів. – Ф. 713. – Оп. 2. – Спр. 10.
11. Комунарка України. – 1924. – № 1.
12. Красное знамя. – 1923. – 6 октябрю.
13. ЦДАВО України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 163.
14. Херсонський облдержархів. – Ф. 662. – Оп. 1. – Спр. 429.
15. Харківський облдержархів. – Ф. 1005. – Оп. 2. – Спр. 334.
16. *Твердохліб В. Ю.* Солідарність у боротьбі за визволення (Допомога громадськості Країни Ра західноукраїнським трудящим у боротьбі за возз'єднання в Єдиній Українській Радянській державі. 1917-1939) / В. Ю. Твердохліб. – Львів: Вища школа, 1978. – 195 с.
17. Донецький облдержархів. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 17.
18. Дніпропетровський облдержархів. – Ф. 3312. – Оп. 1. – Спр. 66.

19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2063.
20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 58.
21. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 – 1939 рр.). – К.: Наукова думка, 1985. – 270 с.
22. Пролетарська правда. – 1927. – 25 вересня.
23. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 122.
24. Червоний Хрест. – 1927. – № 9-10.
25. Соляр І. Я. Проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України (1923 – 1928): автореф. дис. канд. істор. наук / І. Я. Соляр. – К., 1995. – 20 с.
26. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 142.
27. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 58.
28. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 7. – Спр. 91.
29. Кушинська С. В. З історії солідарності трудящих Радянської України з революційними борцями буржуазно-поміщицької Польщі (1933-1938) / С. В. Кушинська // Проблеми слов'язознавства. – 1979. – № 20.
30. Чернігівський облдержархів. – Ф. 2530. – Оп. 1. – Спр. 22.
31. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3260.
32. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5302.
33. Сільськогосподарський пролетар. – 1924. – № 14-15.
34. ЦДАВО України. – Ф. 2841. – Оп. 1. – Спр. 259.
35. ДАРФ. – Ф. 9501. – Оп. 1. – Спр. 4.
36. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2524.
37. ДАРФ. – Ф. 9501. – Оп. 1. – Спр. 100.
38. Кооперована громада. – 1929. – № 21-22.
39. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 525.
40. ЦДАВО України. – Ф. 387. – Оп. 1. – Спр. 84.
41. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2495.
42. Український землевпорядник. – 1929. – № 10.
43. Червоний Хрест. – 1929. – № 1.
44. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2524.
45. Червоний Хрест. – 1929. – № 6.
46. Червоний Хрест. – 1933. – № 17-18.
47. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2316.
48. Кушинська С. В. Класова солідарність трудящих Радянського Союзу з антифашистською боротьбою австрійського пролетаріату у 1933 – 1935 рр. (на матеріалах України) / С. В. Кушинська // Питання нової і новітньої історії. – 1978. – Вип. 24. – С. 52 – 60.
49. Іваненко В. В. Роль української організації МОПР в оказанні братської допомоги рабочему движению капиталистических стран (1933-1937 гг.) / В. В. Іваненко // Вопросы рабочего и национально-освободительного движения. – Вып. 2. – Днепропетровск, 1975. – С. 33 – 40.
50. Червоний клич. – 1934. – № 11-12.
51. Чернігівський облдержархів. – Ф. 2530. – Оп. 1. – Спр. 80.
52. Мовчан О. М. Робітничий страйковий рух в Україні (20-ті рр.) / О. М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 12 – 21.
53. Партактивіст. – 1931. – № 3.
54. ЦДАВО України. – Ф. 2605. – Оп. 3. – Спр. 1560.
55. Діло. – 1931. – 18 серпня.
56. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917 – 1941 рр.). Джерелознавче дослідження / С. Білокінь. Т. 1. – К., 1999. – 448 с.
57. Іваненко В. В., Ченцов В. В. Общность трагических судеб украинцев и русских в условиях утверждения сталинского тоталитаризма конца 20 – 30-х гг. (постановка проблемы) / В. В. Іваненко, В. В. Ченцов // Нива знань: Україна і Росія: досвід історичних зв'язків та перспективи співробітництва. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 21 – 26.

References

1. TsDAVO Ukrainy. – F. 257. – Op. 1. – Spr. 139.
2. DARF. – F. 5451. – Op. 7. – Spr. 64.
3. Kirovohradskiy obldezarkhiv. – F. 2332. – Op. 1. – Spr. 6.
4. Khersonskiy obldezarkhiv. – F. 622. – Op. 1. – Spr. 60.
5. Poltavskiy obldezarkhiv. – F. 3137. – Op. 1. – Spr. 1.
6. Izvestiya TsK RKP(b). – 1923. – № 7-8.

7. Selianske zhyttia. – 1923. – 24 zhovtnia.
8. Kirovohradskiy obl'derzharkhiv. – F. 2332. – Op. 1. – Spr. 6.
9. Zaporizkiy obl'derzharkhiv. – F. 591. – Op. 1. – Spr. 7.
10. Kyivskiy obl'derzharkhiv. – F. 713. – Op. 2. – Spr. 10.
11. Komunarka Ukrainy. – 1924. – № 1.
12. Krasnoe znamia. – 1923. – 6 oktiabrya.
13. TsDAVO Ukrainy. – F. 257. – Op. 1. – Spr. 163.
14. Khersonskiy obl'derzharkhiv. – F. 662. – Op. 1. – Spr. 429.
15. Kharkivskiy obl'derzharkhiv. – F. 1005. – Op. 2. – Spr. 334.
16. *Tverdokhlib V. Yu.* Solidarnist u borotbi za vyzvolennia (Dopomoha hromadskosti Krainy Rad zakhidnoukrainskym trudiashchym u borotbi za voz'zednannia v Edynii Ukrainskii Radianskii derzhavi. 1917-1939) / V. Yu. Tverdokhlib. – Lviv: Vyshcha shkola, 1978. – 195 s.
17. Donetskyy obl'derzharkhiv. – F. 57. – Op. 1. – Spr. 17.
18. Dnipropetrovskyy obl'derzharkhiv. – F. 3312. – Op. 1. – Spr. 66.
19. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2063.
20. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 6. – Spr. 58.
21. *Slyvka Yu. Yu.* Zakhidna Ukraina v reaktsiinii politytsi polskoi ta ukrainskoi burzhuazii (1920 – 1939 rr.). – K.: Naukova dumka, 1985. – 270 s.
22. Proletarska pravda. – 1927. – 25 veresnja.
23. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 6. – Spr. 122.
24. Chervonyi Khrest. – 1927. – № 9-10.
25. *Soliar I. Ya.* Problema konsolidatsii natsionalno-derzhavnytskykh syl Zakhidnoi Ukrainy (1923 – 1928); avtoref. dys. kand. istor. nauk / I. Ya. Soliar. – K., 1995. – 20 s.
26. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 6. – Spr. 142.
27. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 6. – Spr. 58.
28. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 7. – Spr. 91.
29. *Kushynska S. V.* Z istorii solidarnosti trudiashchykh Radianskoi Ukrainy z revoliutsiinymy bortsiamy burzhuazno-pomishchyskoi Polshchi (1933-1938) / S. V. Kushynska // Problemy slovianoznavstva. – 1979. – № 20.
30. Chernihivskiy obl'derzharkhiv. – F. 2530. – Op. 1. – Spr. 22.
31. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 3260.
32. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 5302.
33. Silskohospodarskiy proletar. – 1924. – № 14-15.
34. TsDAHO Ukrainy. – F. 2841. – Op. 1. – Spr. 259.
35. DARF. – F. 9501. – Op. 1. – Spr. 4.
36. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2524.
37. DARF. – F. 9501. – Op. 1. – Spr. 100.
38. Kooperovana hromada. – 1929. – № 21-22.
39. TsDAVO Ukrainy. – F. 387. – Op. 1. – Spr. 525.
40. TsDAVO Ukrainy. – F. 387. – Op. 1. – Spr. 84.
41. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2495.
42. Ukrainskiy zemlevporiadnyk. – 1929. – № 10.
43. Chervonyi Khrest. – 1929. – № 1.
44. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2524.
45. Chervonyi Khrest. – 1929. – № 6.
46. Chervonyi Khrest. – 1933. – № 17-18.
47. TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 2316.
48. *Kushynska S. V.* Klasova solidarnist trudiashchykh Radianskoho Soiuzu z antyfasystskoiu borotboiu avstriiskoho proletariatu u 1933 – 1935 rr. (na materialakh Ukrainy) / S. V. Kushynska // Pytannia novoi i novitnoi istorii. – 1978. – Vyp. 24. – S. 52 – 60.
49. *Ivanenko V. V.* Rol ukrainskoy organizatsii MOPR v okazanii bratskoy pomoshchi rabochemu dvizheniyu kapitalisticheskikh stran (1933-1937 gg.) / V. V. Ivanenko // Voprosy rabocheho i natsionalno-osvoboditelnogo dvizheniya. – Vyp. 2. – Dnepropetrovsk, 1975. – S. 33 – 40.
50. Chervonyi klych. – 1934. – № 11-12.
51. Chernihivskiy obl'derzharkhiv. – F. 2530. – Op. 1. – Spr. 80.
52. *Movchan O. M.* Robitnychiy straikoviy rukh v Ukraini (20-ti rr.) / O. M. Movchan // Ukrainskiy istorychnyi zhurnal. – 1998. – № 6. – S. 12 – 21.
53. Partaktyvist. – 1931. – № 3.
54. TsDAHO Ukrainy. – F. 2605. – Op. 3. – Spr. 1560.
55. Dilo. – 1931. – 18 serpnia.

56. Bilokin S. Masovyj teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR (1917 – 1941 rr.). Dzhereloznavche doslidzhennia / S. Bilokin. T. 1. – K., 1999. – 448 s.
57. Ivanenko V. V., Chentsov V. V. Obshchnost tragicheskikh sudeb ukraintsev i russkikh v usloviyakh utverzhdeniya stalinskogo totalitarizma kontsa 20 – 30-kh gg. (postanovka problemy) / V. V. Ivanenko, V. V. Chentsov // Nyva znan: Ukraina i Rosiia: dosvid istorychnykh zviazkiv ta perspektyvy spivrobitnytstva. Materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii. – Dnipropetrovsk, 1997. – S. 21 – 26.

Журба М. А.

Практика европейского коммунистического интернационализма и общественность Украины (20-30-е гг. XX в.).

На основе архивных источников комплексно исследуется процесс использования большевистским режимом ресурса общественных объединений Украины для индоктринации идей пролетарского интернационализма в крестьянскую среду в течение 20-30-х гг. XX в. Анализируется диалектика социальной рефлексии сельского населения УССР на события в зарубежном мире в формате сотрудничества с прокоммунистическими международными объединениями. Установлены действительные обстоятельства участия общественных объединений украинского села в акциях международной пролетарской солидарности.

Ключевые слова: интернационализм, коммунистическая индоктринация, общественные объединения, большевистский режим, украинское крестьянство.

Zhurba M. A.

The practice of the European communist internationalism and the public of Ukraine (1920-1930s).

On the basis of archival sources comprehensively investigated the process of using the Bolshevik regime of the resource associations of Ukraine for indoctrination of ideas of proletarian internationalism among the peasants for 1920-1930-ies. The article analyzes the dialectic of social reflection of the Ukrainian SSR of the rural population to events in a foreign world in the format of cooperation with the pro-international associations. The author established the real circumstances of the participation of public organizations of the Ukrainian village in the shares of international proletarian solidarity.

Keywords: internationalism, the Communist indoctrination, public associations, the Bolshevik regime, the Ukrainian peasantry.

УДК 94(477)«19»:334.7

Т.С. СЕМАНИШИН

КООПЕРАТИВНИЙ РУХ В УКРАЇНІ (1920 – 1930 РР.): СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС

У статті схарактеризовані основні етапи історіографічного дослідження кооперації як соціального руху. Проаналізовано вплив владних структур на публікації авторів, які намагалися в умовах непу пристосувати кооперацію до радянської влади, порушуючи при цьому основні організаційні принципи та загальні основи кооперативного життя.

Ключові слова: кооперація, кооперативні об'єднання, кооперативний рух, НЕП, селянська кооперація, «кооперативний соціалізм».

Кооперацію як складне за своєю природою явище, що проявляється в різних сферах суспільного життя, в тому числі і в праві, має давнє історичне коріння й різноманітні форми національного вираження, не можна досягнути в цілісності й глибинній сутності, обмежуючись дослідницьким інструментарієм і напрацюваннями лише однієї галузі науки. На всіх етапах свого розвитку кооперація була й залишається об'єктом студіювання економічних, природничих, історичних та інших наук.

В історії розвитку наукових знань про кооперацію та правове регулювання цілком очевидною є обумовленість змісту, методології й інтенсивності наукових досліджень загальними соціальними чинниками. Формування ринкової економіки й інститутів демократії в незалежній Україні об'єктивно сприяє активізації розвідок у галузі історії кооперації та кооперативного права [3; 36].

На думку А. Клемента – асоціація здатна покращити стан робочого стану, а значить впадати в ілюзію. Висота заробітної плати визначається відкиданням запиту